

ספרים

צור ארליך

מתנחלים בלהבות

סיפור התבגרותו של נער ביישוב ובישיבה תיכונית, בין הקצנה לספקות אמונה, מספק דיונים קלישאתיים וקריקטורה מתנחלית לצד הברקות מבניות וכתובה אירונית

עוד רומן התנחלות. עוד נער שגדל בין טרוד לתאנה ובין חצ'קונים לשיעורי אמונה. שוב בהוצאת ספרים הפיקחת על גיבורים שכמותו עין אחת סקרנית ועין אחת סולדת, מאותן הוצאות חניקות שהלעיטונו עד לא מכבר בספרות הקיבוץ והנה גל חדש סוחף אותן, גל ספרות הקיבוץ החדש, הלא היא ההתנחלות האידאולוגית. ואם הכותב הוא מי שהתנחל-פרש, מה טוב. נשא אותו הרוח, סחף אותו האור, שירת קו ירוק חרשה את חייו הדינה. אכן, עניין אישי לי בסיפורים הללו. את ילדותי הם כותבים. כולם נשא הרוח, כולם הלכו להם, ואיחור לבדי לבדי, כמעט אחרון ילדי ההתנחלויות שהיו לאנשי עט ועדיין לא כתבו את רומן ההתנחלות שלהם. ואני, נתן רך, בולע אותם סדרתית, או לפחות משתדל. אז איך הנוכחי בסדרה האינסופית, "כולם נשא הרוח" של שגיא כהן? "ככה ככה. ספר טוב זה לא", עניתי בדוא"ל סמרטפוני לעורך מדורנו זה במוצאי השבת שבאחר-צהריה גמעת בערנות רבה את הדומן. עומדות היו אז רגליי בשערי כיכר רבין, זירת ירד שנוע הספר, זירת ההתרחשות בסיפור נעורים התנחלתי קצר שלי-עצמי, וטעם הספר עוד על שפתיי. הקריאה הראשונה הוקירה את פגמיו הדוקדניים של הספר, ופלפלה את טעמו כולו לטעמו הפיקנטי של סיפור שבועי ב"לאשה".

למה ככה ככה? זה לא עניין להקלדה על מסך סמרטפון בדרך לשבוע הספר. למה ככה ככה? הנה, נאמד זאת כאן. בגלל הגלוריה הפיקציה הבוטה של הגיבורה ה"צדיקה", המשמאלה, אמו של המספר, שאפילו שער ראשה מוצג כהתגלמות של האמת - לעומת התיאורים הדוחים של הדמויות הבלתי תקינות פוליטית העוסקות בחיטוטים באף ובאוזן ובגושישים הצדובים הנפליטים מהן. ובגלל אופי התיאורים של חי היישוב והישיבה התיכונית, הנעים בין הטריטוריאלי לקריקטורי.

ובגלל הכרח שהמחבר כמו חש, להכניס לרומן קצר את כל גלריית הדיונים הקלישאתיים הנוגעים לדתיים

תיאורים הנעים בין הטריטוריאלי לקריקטורי. היישוב בני אדם, 2009 צילום: אביר טולטן, פלאש 90

חמוד בספר של שגיא כהן, כשתושבי היישוב שנסעו להקפות שניות בלוד רואים מחלון האוטובוס כיצד עומר השוכב מתנשק עם בת רב היישוב במקום לרקוד, ומדרש חז"ל פולש אל פיו של המספר, והוא אומר שעוף לא פרח וציפור לא צייץ באוטובוס, העולם שתק והחריש - כך אירע גם בכיכר רבין עת הרעים יונתן ברג בקולו את קטרוגו הצודק לכאורה.

קצת הסכרתי לג'ינג'י, ועוד קצת אסביר פה, שלהיות אותנטי, להיות אמפתי, לא ליפול לפיתויים של סגירת חשבונות, לא ליפול לקלישאות תפיסיות, לדעת לרענן ולא סתם לכתוב מחדש את הסרטים הראשונים של יוסף סידר, כל אלה סגולות ספרותיות הן. לא מדדים פוליטיים.

אבל הצ'אנס השני לספר ניתן, קריאה שנייה יצאה לדרך למחרת היום - ושלא כבקריאות-שינויות רגילות, החושפות פגמים שנעלמו מעין הקורא המוקדם בקריאתו הראשונה, הפעם נטרלה הקריאה הראשונה את הפגמים הבוטים, ובמקומם נדקרו לעין הברקות מבניות, ובראשן הכושר האירוני של שגיא כהן.

יש להבעיר הכול

כדי לאחוז בונבו של כושר זה, ננהג מנהג גוברין יהודאין וננרב כמה מילים על העלילה. "כולם נשא הרוח" הוא סיפור התבגרותו של הנער משה ביישוב מעלה-חשמונאי, תאומו הספרותי של היישוב עטרת. מעגלי ההתרחשות הם היישוב והישיבה התיכונית, אך בתוכם יש שני מוקדים עיקריים מצומצמים יותר: ביתו של משה, וחבורת הנערים בני היישוב בני גילו. אמו של משה נפצעת בפגיעו ירי בתחילת הספר, כך גילו ארו נרצח בפגיעו ירי לקראת הסוף (אך תחילתו מכריזה על סופו; אינני חושף כאן סודות). האם מפתחת הסתייגות ממעשה ההתיישבות ובעיקר חשש מהשפעתם הרעה של תושבים קיצונים. ובעיקר-שבעיקר היא נושאת את המסר העיקרי של הספר, שהאמת והצדק אינם בכיסו של שום צד, וחוסר

ולמתנחלים: עקירת ויתים, הומואים מושפלים בראש ורצות ותוכניות המרה, רמיסת הספרדים והנשים בבית הכנסת, התעמרות כנערים ברמות איומי גיהנום על מוציא ורע לבטלה. ובגלל אי-עקיבות, המתבטאת למשל בנכונות תמוהה של אותם מתנחלים עצמם המתוארים כל הזמן כשונאי ערבים ואטומים לסביבתם לבוא למפגש עם ערביי הסביבה, כאילו עברנו פתאום ל"תריס" של אמילי עמרוסי. ובגלל תחושה כללית של מה בא זה להשמיענו ועוד לא שמענו. תכן הוא מכניס לעפריים, ותכן נשאר תכן גם אם הגיבור מצית אותו בסוף.

סגירת חשבונות

שם, ביריד בכיכר רבין במוצ"ש, והטלפון שוב בכיס, פגשתי את יונתן ברג והתלתלים. חדשות גדולות אין בכך. כלום נקלעתם פעם לאירוע תרבות-ספרות בתל-אביב או בירושלים ולא נתקלתם שם בברג, אותו ג'ינג'י תמיד הזה, הסופר-משורר-סוכן-תרבות יוצא היישוב פסגות? בריוק השבת חשכתי עליך, אמרתי לברג. כי בקושי שנה חצי עברו מהופעת "עוד המש רקות", ספרו של ברג על נערים שגדלו כמוהו בהתנחלות רתית קטנה בארץ בנימין, שסקרתי פה - והנה בא עוד אחר, "כולם נשא הרוח", עם היישוב עטרת כמחליפו של פסגות, ושוב בספרייה לעם של עם עובד, ושוב עם ציור נוף הרים ססגוני ויפהפה על העטיפה, שהוא שוב פרי בחירתה של המעצבת חודית שרפשטיין. ושוב מתנחלים בלהבות.

אז נו, שאל ברג. ככה ככה, אמרתי, לא בפעם הראשונה באותו ערב. כותב יפה ומצחיק ועצוב, מתחיל פרקים במשפטי מחץ נהדרים, אבל קצת יותר מדי סוגר חשבונות, והדיבה יותר מדי לזעג לגיבורים שלו. מילא אם היה ספר סאטירי. לך לפחות היה כבוד כלפי גיבוריך. ברג קפץ לעמדת הסגור. מספיק סבל הוא תחת אצבעותיי, למה יסבול ממשיכו. "אבל איך הוא ספדרתית? לא איך המתנחלים נראים בו. איך הוא ספדרתית?!!". וכמו ברגע

סופית לעזוב את היישוב. משה יוצא או למעשה קיצוני. "זו לא הייתה החלטה של רגע. הייתה תוכנה שהתגבשה, ברירת מחדל שאין מוצא ממנה. יש להבעיר הכול" (עמ' 186). זהו אחד מכמה רגעי מפתח לא משכנעים בספר, שכן תהליך ההתגבשות של התוכנה המופרעת הזו אינו קיים כלל בעלילה, לא הגלויה ולא הסמויה.

מה החידוש

המספר טעון, על כל פנים, ביחס שוללני מאוחר כלפי עצמו וכלפי חבריו, וכל תיאוריהם שבפיו רוויים אירוניה רעילה. לפעמים היא מפעפעת בתוך טקסט אמפתי. למשל, בעמ' 58: "פחדתי שיירו שוב. עלי, על אימא, על אבא. פחדתי מהערב היורד על מעלה חשמונאי, מההרים המקיפים אותי מכל עבר ומבתי האבן שעל מדרונותיהם. פחדתי מערכים. ראיתי אותם נוהגים מהר להר, מעבדים שדות, רועים עדרים, מובילים עוקבי מים, נסים במעלה ההר מפני רכב צבאי מתקרב. ראיתי אותם שולטים במרחב, והתכנסתי אל בין גדרותיו הבטוחות של מעלה חשמונאי". לקורא "הארץ" המצוי יש כאן חידוש: העובדה הפשוטה שמי ששולט במרחב כיו"ש, מסתובב חופשי בשטח, לא בתוך גדרות, הם הערכים. אבל הדבר מנוטרל בעוקצנות על ידי פסוקית המושגת פה מעשה-לסתור על אפו ועל חמתו של משה הנער – זו המתארת את הערכים נסים מפני רכב צבאי.

לעומת זאת, ישנה האירוניה המבנית, זו הנגלית בקריאה לאחור. ובה, וביתר האמצעים הקושרים את העלילה בנימים סמויים, גדול כוחו של הספר. בעמ' 86, למשל, מסתתר מארב כזה. משה מטיח באביו, בעניין פיגוע הידי שאמו נפצעה בו, "אתה שתקת כשזרקו עלינו אבן בפעם הראשונה. שתקתם אז כולכם". שתקו, כלומר לא יצאו לפעילות גמול וכיוצא בזה. כדאי לזכור את ההתבטאות הזו בסוף הספר, כאשר מתגלה שאכן היה קשר בין האב, הפיגוע ושתיקה. אבל שתיקה שמגמתה הפוכה, לוחמנית. יפה גם לראות כיצד מתנגשים שני הסברים הניתנים למשה על שמו הפרטי, בשני קצות הספר – בפי האב בעמוד 39, ובפי האם בעמוד 148. משה הורג המצרים של האב לעומת משה הספקן הגדול של האם. כללו של רבר, כוחו של שגיאה כהן יפה באיפוקו, בפורסו את קוריו למרחקים טקסטואליים ארוכים, על פני עמודי הספר או על פני ים המקורות היהודיים – ויפה פחות בסניטות הקטנות שלו, ככניעתו לציפיות הקורא עיון ההתנחלויות. מגרעת זו האחרונה גורמת לו אפילו לפספס פה ושם לשונית ולצרום את רקמת הלשון האוטנטית, למשל לשים בפי דתיים סטנדרטיים את המילה "אלוהים" במקום "השם", "הקדוש ברוך הוא" או לכל היותר "אלוקים". כהן טוב בגדולות, חלש לפעמים בקטנות, ובגדול עדיין נשאלת השאלה מה בא לחדש. ●

כולם נשא הרוח

שגיא כהן

עם עובד, 2016, 298 עמ'

היכולת להבין זאת, בשני הצדדים, הוא שורש הרע ואבי האלימות. האב, לעומת זאת, הוא סלע מסלעי היישוב, שטוף כאמונת הצדק המוחלט והאלהי של ההתנחלות.

הקרע בבית נותן את אותותיו במשה; ומתברר שמתח בידוריו זה קשור גם לחטא קדמון הנוגע לפציעתה של האם. ובכל זאת, משה וחבריו נשארים כמעט עד הסוף חמיידים ושונאי-ערבים, בהשפעת הסדר וגם בהשפעת מחנכים קנאים ושכן מגעיל במיוחד המכונה נחום-קמטיס-במצח: "ארבעה שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו ונחום-קמטיס-במצח", אומר המספר (בעמ' 30) בהומור הציטוט האופייני לו.

חמשת הנערים נשארים ימדי-קיצוני אך משתנים מבחינה דתית, והם מגלמים אופציות טיפוסיות שונות, מתבקשות עד צהבהבות. אמנם, כהן מיטיב לאפיינן בתיאורים גופניים והתנהגותיים. ישנו המתחלן, החרמן מבחין העמקן מכפנים; והרוס הבוק; והסוטה שהופך לקרש; וההומו שכמונן עליו מגולגלת סטייתו של קודמו הוא שמגולגל בנוצות ופת בידי הממסד הנורא; והמספר, שכדרכו של אדם המספר על עצמו, אין לו תכונה מובהקת, אבל יש לו ניצני יכולת להתבונן בעצמו בריחוק אירוני ספקמודע.

לעניין זה האחרון יש ברומן ביטויים מוצלחים יותר ומוצלחים פחות. המוצלחים פחות הם הכולטים בקריאה ראשונה: משה-המספר נותן לקוראים להבין שמהדהדמות, משה הישן, הנער, המתחלל הקנאי, הוא אדם שעוד לא ראה כמוהו את האור. מתי הוא כן התפכח? לא בגוף הספר.

אמנם, בגוף הספר משה עובר שינוי פתאומי, לא מוסבר דיו, לקראת הסוף, לאחר שהוא וחבריו ונחום-קמטיס-במצח יוצאים לאחר רצח ארו לעקור זיתים שעריבים שתלו סמוך לגדר היישוב. בלעג מסותר, המתהפך על עצמו מפני שהדברים דווקא די משכנעים את מי שאין לו עמדת מוצא אנטי-מתנחלית, מתאר הטקסט את אמונתם של העוקרים שהמעשה שלהם נחוץ מבחינה ביטחונית ושהם עוקרים בהתחשבות, עם השורשים ועם גוש ארמה. אמו של משה באה לקרוא לו מגיאה העקירה, ובעקבות המאורע מחליטה